

ΓΑΛΛΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΟΥΒΡΟΥ

ΕΛΛΑΔΑ
ΕΚΤΟΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

01
Jean-Auguste-
Dominique Ingres,
«Η αποθέωση
του Ομήρου», 1827.

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΣΤΗΝ «ΑΠΟΘΕΩΣΗ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ»

«Αν θεός είναι ο Όμηρος, ίδιες τιμές με τους αθάνατους ας έχει. Αλλά πάλι, και θεός να μην είναι, ας θεωρείται πως είναι θεός». Ο Γάλλος ζωγράφος Ingres (Ενγκρ) ξεδιπλώνει στην οροφή μιας αίθουσας του Λούβρου τη μεγάλη, πολυπρόσωπη σύνθεση που αποθεώνει τον ποιητή. Ένθρονος, ο Όμηρος περιβάλλεται από εμβληματικές θεικές μορφές. Τα έπη του προσωποποιούνται. Παρούσες οι Μούσες και οι επτά πόλεις που ερίζουν για το ποια είναι η γενέτειρα του ποιητή.

ΑΛΙΚΗ ΣΑΜΑΡΑ-ΚΑΟΥΦΜΑΝ

Αρχαιολόγος

Πρώην συνεργάτιδα στο Τμήμα Ελληνικών, Επρουσκικών και Ρωμαϊκών Αρχαιοτήτων του Λούβρου

Η ΜΕΛΕΤΗ ΑΥΤΗ ΕΧΕΙ ΚΥΡΙΟ ΣΚΟΠΟ ΝΑ ΣΧΟΛΙΑΣΕΙ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΣΤΗΝ «Αποθέωση του Ομήρου», έργο του γνωστού Γάλλου ζωγράφου Ενγκρ¹.

Πρόκειται για την οροφोगραφία² μιας αίθουσας του Λούβρου, στο λεγόμενο «Μουσείου του Καρόλου Γ'», στον πρώτο όροφο του κτιρίου, όπου εκτίθενται έργα του τμήματος των ελληνορωμαϊκών αρχαιοτήτων.

Στις γραμμές που ακολουθούν θα αναφερθώ κυρίως στα γραμμένα στην ελληνική γλώσσα κείμενα τόσο στην κύρια σκηνή όσο και στη μελανή ταινία που την περιβάλλει³.

«Ο Όμηρος θεοποιημένος ή η Αποθέωση του Ομήρου», όπως αποκαλεί τη σύνθεση ο ίδιος ο ζωγράφος, με θέμα επηρεασμένο πιθανώς από τον πίνακα του γνωστού Ιταλού ζωγράφου της Αναγέννησης Ραφαήλ⁴ «Ο Απόλλων και οι Μούσες του Παρνασσού», είναι ένα έργο-ύμνος στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Ιδού πώς περιγράφει το έργο του ο Ενγκρ: «Ο Όμηρος στεφανωμένος από τη Νίκη κάθεται σαν τον θεό Δία μπροστά στον αφιερωμένο σε αυτόν ναό και δέχεται τις τιμές που του αποτίουν οι μεγάλοι άνδρες της Ιστορίας. Γύρω από το κεντρικό θέμα, επτά ελληνικές πόλεις διεκδικούν τον τόπο γέννησής του, ενώ ο Απόλλωνας υποδέχεται μαζί με τις Μούσες την Ιλιάδα και την Οδύσσεια».

Αυτή η πολυπρόσωπη σύνθεση αποτελεί ένα ιδιαίτερα φιλόδοξο έργο, ένα είδος «ποιητικής τέχνης» που εκφράζει το καλλιτεχνικό και φιλολογικό πιστεύω του ζωγράφου.

Ο Ενγκρ, γνώστης της αρχαιότητας⁵, είχε διαβάσει τον αρχαίο Έλληνα ποιητή από γαλλικές μεταφράσεις της εποχής του και λέγεται πως συχνά αντέγραφε ολόκληρα ομηρικά αποσπάσματα. Είχε στην κατοχή του ένα γύψινο αντίγραφο της μαρμαρίνης προτομής⁶ του ποιητή που ανήκε στη συλλογή του Λούβρου. Θεωρείται μάλιστα ότι το κεφάλι του Ομήρου της Αποθέωσης είναι εμπνευσμένο από αυτό το γλυπτό.

Όσον αφορά όμως την πηγή έμπνευσης όλης της σύνθεσης, το κεντρικό τμήμα θυμίζει το γνωστό στους αρχαιολόγους μαρμάρινο ανάγλυφο του γλύπτη Αρχέλαου της Ελληνιστικής εποχής (150–120 π.Χ.), που βρίσκεται σήμερα στο Βρε-

τανικό Μουσείο⁷ και του οποίου χαρακτηριστικά είχε στην κατοχή του ο καλλιτέχνης.

Στο κέντρο της παράστασης εικονίζεται ο Όμηρος εμπρός από έναν ναό ιωνικού ρυθμού. Είναι καθισμένος σε μεγαλοπρεπή θρόνο σαν θεός, επάνω σε βαθμιδωτό βάθρο και κρατά το δόρυ των ηρώων που ύμνησε στα έπη του. Δεξιά, η Νίκη με ανοιχτά φτερά ετοιμάζεται να τον στεφανώσει με δάφνινο στεφάνι. Κάτω από τον ποιητή κάθονται δύο γυναικείες μορφές, που προσωποποιούν το ποιητικό του έργο, αριστερά η Ιλιάδα με σπαθί και δεξιά η Οδύσσεια με πηδάλιο.

Σε αυτή την εξαιρετικά τιμητική στιγμή, γύρω από τον ποιητή παρευρίσκεται πλήθος από προσωπικότητες του πνεύματος και της τέχνης από την ελληνική αρχαιότητα έως τα νεότερα χρόνια: συγγραφείς, ποιητές, φιλόσοφοι, ζωγράφοι, αρχιτέκτονες, γλύπτες, μουσικοί, στρατηλάτες όλων των εποχών τιμούν με την παρουσία τους τον Όμηρο.

Από αυτούς θα αναφέρουμε στη δεξιά πλευρά του έργου τον Πίνδαρο με το έγχορδο μουσικό όργανο, τον Φειδία με τα εργαλεία του γλύπτη, τον Μέγα Αλέξανδρο με τη θήκη όπου φύλασσε τα ομηρικά έργα και, τέλος, αριστερά, τον Αισχύλο με περγαμνή και γραμμένες σε τρεις σειρές τις λέξεις ΠΕΡΣΑΙ, ΧΟΗΦΟΡΟΙ, ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ.

Οι πρώτες επιγραφές βρίσκονται σε διάφορα σημεία αυτής της πολυπρόσωπης παράστασης. Πρόκειται για λέξεις και φράσεις μεγαλογράμματες που δείχνουν χαραγμένες σε μάρμαρο.

02

Άποψη της οροφογραφίας. Διακρίνονται οι επτά πόλεις που ερίζουν για την καταγωγή του Ομήρου. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

03

04

Η πρώτη επιγραφή που μόλις διακρίνεται στο επιστύλιο του κτιρίου με τους ιωνικού ρυθμού κίονες, κρυμμένη εν μέρει από την επιβλητική Νίκη με τα ανοιχτά φτερά, γράφει: ΟΜΗΡΟ[Υ] ΘΕΟ[Υ].

Με τις δύο αυτές λέξεις μάς γίνεται γνωστό ότι το οικοδόμημα είναι ναός αφιερωμένος στον Όμηρο και στην τελετή της αποθέωσής του.

Η θεοποίηση του Ομήρου όμως, όπως είδαμε πιο πάνω, δεν είναι επινόηση του Εγγκρ. Ξέρουμε πως και οι αρχαίες πηγές μνημονεύουν περιπτώσεις λατρείας του ποιητή: στο Άργος και στη Χίο τού πρόσφεραν θυσίες, ενώ στη Σμύρνη και στην Αλεξάνδρεια υπήρχαν ιερά προς τιμήν του.

Στη συνέχεια καλούμαστε να σχολιάσουμε τις υπόλοιπες επιγραφές οι οποίες βρίσκονται στο βαθμιδωτό βάθρο, ακριβώς κάτω από τον έθρονο Όμηρο.

Το πρώτο κείμενο γράφει σε δύο σειρές: ΑΝΔΡΩΝ ΗΡΩΩΝ / ΚΟΣΜΗΤΟΡΙ.

Ο ποιητής, λοιπόν, που έχει ήδη θεωρηθεί θεός, με αυτή τη φράση συγκαταλέγεται και στους ήρωες.

Οι δύο επιγραφές που ακολουθούν —στην πραγματικότητα δύο λέξεις— αφορούν τις δύο καθιστές γυναικείες μορφές που προσωποποιούν τα ομηρικά έπη: η αριστερή, με κόκκινο χιτώνα και σπαθί, ονομάζεται [ΙΛ]ΙΑΣ και η δεξιά, με πράσινο ένδυμα και πηδάλιο, ΟΔΥΣΣ[ΕΙΑ]⁸.

Αυτές οι νεαρές κοπέλες με το σφριγηλό σώμα που αποτελούν τη μοναδική προβαλλόμενη γυναικεία παρουσία⁹, με εξαίρεση τη φτερωτή Νίκη, μέσα στην αποκλειστικά ανδρική συγκέντρωση, ενσαρκώνουν τις πνευματικές κόρες του ποιητή, οι οποίες εμφανίζονται και πάλι, όπως θα δούμε πιο κάτω, στην κόκκινη ζωφόρο.

Στη συνέχεια, στην προτελευταία βαθμίδα του βάθρου, διακρίνεται με μεγάλους ευανάγνωστους χαρακτήρες μια αρχαία ελληνική επιγραφή: ΕΙ ΘΕΟΣ ΕΣΤΙΝ ΟΜΗΡΟΣ ΕΝ ΑΘΑΝΑΤΟΙΣΙ ΣΕΒΕΣΘΩ / ΕΙ Δ ΑΥ ΜΗ ΘΕΟΣ ΕΣΤΙ ΝΟΜΙΖΕΣΘΩ ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ («Αν θεός είναι ο Όμηρος, ίδιες τιμές με τους αθάνατους ας έχει. Αλλά πάλι, και θεός να μην είναι, ας θεωρείται πως είναι θεός»).

Αυτό το δίστιχο, που προέρχεται από την *Παλατινή Ανθολογία*¹⁰, αποτελεί ένα ακόμη εγκώμιο στον ποιητή.

Η κατώτερη βαθμίδα του βάθρου, τέλος, καλύπτεται από δύο πυκνογραμμένα κείμενα —τα τελευταία— που μιμούνται τις αρχαίες ενεπίγραφες στήλες. Το αριστερό, στα λατινικά, του Κοϊντιλιανού¹¹, δεν θα μας απασχολήσει εδώ.

Το δεξιό κείμενο, γραμμένο σε επτά σειρές, προέρχεται από το *Περί ύψους* έργο του Λογγίνου¹²:

ΕΝΔΕΙΚΝΥΤΑΙ ΥΜΙΝ Ο ΠΛΑΤΩΝ ΔΕ ΒΟΥΛΟΜΕΘΑ / ΜΗ ΚΑΤΩΛΙΓΩΡΕΙΝ ΩΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΤΙΣ ΠΑΡΑ ΤΑ / ΕΙΡΗΜΕΝΑ ΟΔΟΣ ΕΠΙ ΤΑ ΥΨΗΛΑ ΤΕΙΝΕΙ. ΠΟΙΑ / ΔΕ ΚΑΙΤΙΣ ΑΥΤΗ: Η ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΜΕΓΑΛΩΝ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ ΜΙΜΗΣΙΣ ΤΕ ΚΑΙ / ΖΗΛΩΣΙΣ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΥ ΓΕ ΦΙΛΑΤΕ Ο ΕΧΟΜΕ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ.

Και σε μετάφραση: «Ο άνθρωπος αυτός [δηλ. ο Πλάτων] μας δείχνει, αν θελήσουμε να ολιγορήσουμε στις διδαχές του, ότι κάποια άλλη οδός, πλην όσων προανέφερα, οδηγεί στα ψηλά. Ποια και τι είδους είναι αυτή; Το να γίνουμε μιμητές και ζηλωτές των μεγάλων προγενέστερών μας συγγραφέων και ποιητών. Και από τούτη την επιδίωξη, φιλατέ μου, ας πιαστούμε δυνατά»¹³.

Η επιλογή από τον Εγγκρ του αποσπάσματος του Λογγίνου δεν είναι τυχαία. Οδηγούμενος από την κλασική του παιδεία, ο καλλιτέχνης επιλέγει ένα κείμενο που αναφέρεται στον Πλάτωνα ως γνώστη της ποίησης του Ομήρου, τον οποίο θεωρούσε ο φιλόσοφος «δάσκαλο και εμπνευστή όλων των ποιητών».

Οι ελληνικές επιγραφές που αναλύσαμε πιο πάνω επιτρέπουν αναμφισβήτητα να διαπιστώσουμε την αρχαιογνωσία του Εγγκρ. Συγχρόνως όμως θαυμάζουμε και την ευσυνειδησία του καλλιτέχνη ως προς την ορθή γραφή, δεδομένου ότι σε μια οροφωγραφία τα κείμενα είναι αδύνατο να διαβαστούν από τόσο μακριά.

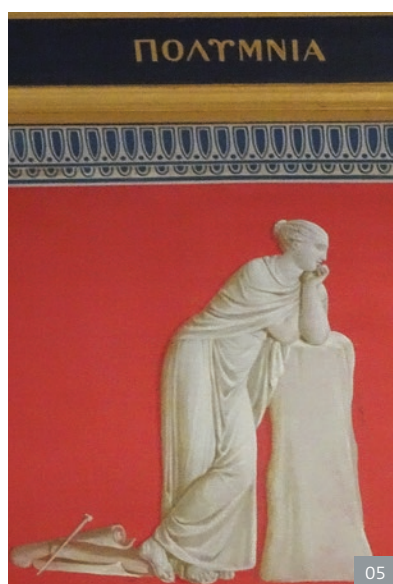
03

Η Αφροδίτη και ο Πανδαμάτωρ Έρως.
Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

04

Ο Απόλλων στεφανώνει τις
προσωποποιήσεις της Ιλιάδας και της
Οδύσσειας. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

05

06

Η όλη σύνθεση της Αποθέωσης πλαισιώνεται από μια πλατιά ζώνη¹⁴ με κόκκινο βάθος και λευκές μορφές, που αναφέρεται επίσης στον Όμηρο. Πρόκειται για ένα είδος ζωφόρου της οποίας οι τέσσερις πλευρές συνδέονται μεταξύ τους με στυλιζαρισμένο πολυσύνθετο ανθεμωτό κόσμημα με φύλλα και σπείρες, εμπνευσμένο από το διάκοσμο της ερυθρόμορφης κεραμικής.

Επάνω από τη ζωφόρο αυτή, που θυμίζει τοιχογραφίες της αρχαίας Πομπηίας, υπάρχει μια μελανή ταινία, όπου επιγραφές με χρυσά, ευδιάκριτα κεφαλαία γράμματα ταυτοποιούν τα 26 πρόσωπα που απεικονίζονται.

Αποτελούν ως επί το πλείστον γυναικείες μυθολογικές μορφές που συμπληρώνουν το κεντρικό θέμα της Αποθέωσης και μαρτυρούν ακόμα μια φορά την αρχαιομάθεια και τη ζωγραφική ακριβολογία του Εγγκρ. Ανάμεσα σε αυτές ξεχωρίζουν μεταξύ άλλων οι πνευματικές κόρες του Ομήρου, Ιλιάδα και Οδύσσεια, που αυτή τη φορά συνοδεύουν τον Απόλλωνα. Πλαισιώνονται από τις εννέα Μούσες και τις τρεις Χάριτες, στις οποίες έχουν προστεθεί οι επτά πόλεις που διεκδικούσαν τον τόπο γέννησης του ποιητή. Έτσι, τα διάφορα μυθολογικά πρόσωπα συμπληρώνονται με ένα επιπλέον εικονογραφικό στοιχείο: τις αλληγορικές μορφές των πόλεων, δημιουργήματα και αυτό της αρχαίας ελληνικής φαντασίας.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο καλλιτέχνης έχει και πάλι εμπνευστεί αυτές τις αρχαιοπρεπείς μορφές από τα αρχαία ελληνικά αγγεία της πλούσιας προσωπικής συλλογής του¹⁵.

Κάθε πρόσωπο της ζωφόρου συνοδεύεται από το όνομά του αλλά και από επίθετα και ολόκληρες φράσεις που έχουν προστεθεί για να το χαρακτηρίσουν.

Σε μία από τις τέσσερις πλευρές της ζωφόρου (τη δεξιά), απεικονίζεται η ΑΦΡΟΔΙΤΗ, της οποίας η γυμνότητα εκφράζει το σωματικό κάλλος και τον σαρκικό έρωτα. Χαρακτηρίζεται ως ΦΙΛΟΜΕΙΔΗΣ¹⁶, χαμογελαστή, επίθετο της θεάς πολύ σύνθητες στα αρχαία κείμενα και ιδιαίτερα στον Όμηρο. Εμπρός της βαδίζει, με ανοιχτά τα φτερά και κρατώντας τόξο, ο γιος της ΕΡΩΣ ΠΑΝΔΑΜΑΤΩΡ¹⁷ και ανάμεσά τους πετάει ένα περιστέρι. Στο κέντρο της επόμενης ζώνης, ο ΑΠΟΛΛΩΝ, που επιγράφεται ΧΡΥΣΟΚΟΜΗΣ¹⁸, χρυσομάλλης, έχει απλώσει αριστερά και δεξιά τα χέρια του για να στεφανώσει τις προσωποποιήσεις της Ιλιάδας και της Οδύσσειας¹⁹ που συναντώνται εδώ για δεύτερη φορά. Είναι σαφές ότι το στεφάνωμα των ομηρικών επών από ένα θεό ανακαλεί και πάλι τη θεοποίηση του ποιητή.

Στη συνέχεια της ζωφόρου διακρίνονται οι ΜΟΥΣΕΣ που ενσαρκώνουν δυνάμεις της σοφίας και της έμπνευσης και μαζί τους η ποιήτρια ΣΑΠΦΩ που εθεωρείτο η ΔΕΚΑΤΗ ΜΟΥΣΑ²⁰. Τις συνοδεύει η μητέρα των Μουσών ΜΝΗΜΟΣΥΝΗ, ΘΝΗΤΩΝ ΑΥΞΟΥΣΑ ΛΟΓΙΣΜΟΝ²¹.

Τη γυναικεία συντροφιά κλείνουν οι τρεις ΧΑΡΙΤΕΣ, ΧΑΡΜΟΣΥΝΗΣ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑΙ²², αυτές που προκαλούν τη χαρά, μία από αυτές μάλιστα σκορπίζει άνθη.

Όσον αφορά ειδικά τη συγκεκριμένη απεικόνιση των Μουσών, πιθανόν είναι να αναφέρεται σε συγκεκριμένο έργο που φυλάσσεται στο Λούβρο. Πρόκειται για τη λεγόμενη «Σαρκοφάγο των Μουσών», ένα απόκτημα του Μουσείου των αρχών του 19ου αιώνα, που ο Εγγκρ το είχε σχεδιάσει επανειλημμένως²³.

Διακρίνονται η Τερψιχόρη, Μούσα του χορού και της λυρικής ποίησης, κρατώντας μουσικό όργανο, η Ερατώ, του υμναίου και της ερωτικής ποίησης, με τον μικρό φτερωτό Έρωτα δίπλα της, η Ευτέρπη, της αυλητικής μουσικής, με δύο αυλούς. Δίπλα η Πολύμνια των ύμνων και της παντομίμας και η Μελομένη της τραγωδίας ακουμπούν και οι δύο στοχαστικά σε πέτρινα στηρίγματα, η Θάλεια της κωμωδίας με προσωπίδο, σάλπιγγα και μικρό Σειληνό, η Καλλιόπη, η «πρώτη των Μουσών», της επικής ποίησης, με πάπυρο, η Κλειώ της ιστορίας, με πινακίδα, και τελευταία η Ουρανία, της αστρονομίας, με την ουράνια σφαίρα στα πόδια της.

Τέλος, το κάτω μέρος της ζωφόρου που πλαισιώνει την όλη σύνθεση, όπως προαναφέραμε, παραπέμπει με πρωτότυπο τρόπο στη γνωστή από τα κείμενα έριδα

των πόλεων για την καταγωγή του ποιητή. Εδώ απεικονίζονται συμμετρικά τοποθετημένες, επτά γυναικείες μορφές. Και επάνω από αυτές διακρίνεται μαζί με το όνομα της καθεμιάς και η επιγραφή: ΕΠΤΑ ΠΟΛΕΙΣ ΔΙΕΡΙΖΟΥΣΙ ΔΙΑ ΡΙΖΑΝ ΟΜΗΡΟΥ²⁴.

Προτού προχωρήσουμε στην περιγραφή των μορφών, πρέπει να τονίσουμε ότι δεν υπάρχει ομοφωνία των αρχαίων κειμένων ως προς τα ονόματα των πόλεων, άπαξ και καθεμιά τους ισχυριζόταν ότι ο ποιητής ήταν γέννημα θρέμμα της. Έτσι δημιουργήθηκε ο θρύλος της διαμάχης των πόλεων, στην οποία άλλωστε αναφέρεται και η παραπάνω επιγραφή της ζωφόρου.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με μία γραπτή πηγή²⁵ ένας από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Πτολεμαίος ο Φιλοπάτωρ, είχε αφιερώσει στην Αλεξάνδρεια ολόκληρο ιερό προς τιμήν του Ομήρου, όπου είχαν στηθεί μαζί με τον ανδριάντα του και τα αγάλματα των πόλεων που διεκδικούσαν τη γέννησή του. Και μολονότι στις αρχαίες πηγές, στα επιγράμματα συνήθως, αναφέρονται ως επί το πλείστον επτά πόλεις, όπως και στην οροφογραφία του Ενγκρ²⁶, στην πραγματι-

05

Η Πολύμνια, Μούσα των ύμνων και της παντομίμας. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

06

Η Θάλεια, Μούσα της κωμωδίας, με προσωπίό, σάλπιγγα και μικρό Σειληνό. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

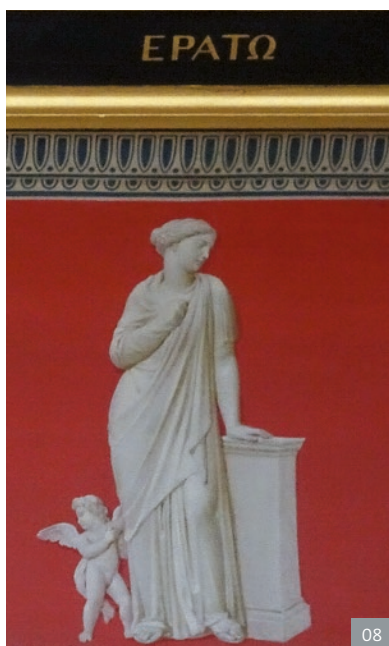
07

Άποψη της οροφογραφίας. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

07

08

Η Ερατώ, Μούσα του υμναίου και της ερωτικής ποίησης, με τον μικρό φτερωτό Έρωτα δίπλα της. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

09

Η Τερψιχόρη, Μούσα του χορού και της λυρικής ποίησης, με μουσικά όργανα. Φωτ.: Gianpaolo Nadalini.

κόπτητα γίνεται λόγος για πολύ περισσότερες²⁷. Έτσι δικαίως έγραψε ο Πρόκλος²⁸: «Παντού κάθε πόλη διεκδικούσε τον Όμηρο, γι' αυτό θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε πολίτη του κόσμου».

Όσον αφορά τις μορφές των πόλεων στην οροφωγραφία, επειδή αυτές δεν είχαν απεικονιστεί στην αρχαία ζωγραφική, ο Ενγκρ δανείστηκε τον οικείο σε αυτόν εικονογραφικό τύπο των Μουσών, δηλαδή γυναικείες μορφές με χιτώνα και ιμάτιο. Για να ενσαρκώσουν όμως πιστά τις πόλεις, έπρεπε καθεμία από αυτές να είναι «πυργωστεφής», να φορεί δηλαδή το χαρακτηριστικό πυργόσχημο διάδημά της και να συνοδεύεται από τα τοπικά της σύμβολα, γνωστά από τα νομίσματα²⁹. Εξαιρεση αποτελεί, όπως θα δούμε, η πόλη των Αθηνών, την οποία ο Ενγκρ ταυτίζει με την ίδια τη θεά Αθηνά.

Πρώτη αριστερά, ορθώνει το ανάστημά της η Σμύρνη. Πλάι της διακρίνεται σε μικρογραφία η μορφή του Ομήρου, ένθρονου με σκήπτρο και περγαμνή, όπως μας είναι γνωστή από τα νομίσματα³⁰. Ακολουθούν η Ρόδος, που συνοδεύεται από την ακτινοβόλο κεφαλή του προστάτη της θεού Ηλίου, και αμέσως μετά, με τεταμένα εμπρός τα χέρια, η Κολοφών που έχει δίπλα της τη λύρα, το αγαπημένο μουσικό όργανο του πολιούχου της Απόλλωνα. Στο μέσον της ζωφόρου, απεικονίζεται η πόλη της Κύπρου Σαλαμίς, πλαισιωμένη από ένα βούκρανο (κεφάλι βοδιού) και τα δύο πρώτα γράμματα του ονόματός της. Η ακριανή δεξιά μορφή παριστάνει, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, το «κλεινόν άστυ» που ενσαρκώνεται από την ίδια την Αθηνά. Η θεά με την πολεμική της εξάρτυση, κράνος, ασπίδα και δόρυ, έχει δίπλα της τη γνωστή από τα αθηναϊκά νομίσματα γλαύκα, σύμβολο σοφίας και σύνεσης. Εμπρός της στέκει το Άργος, με σκήπτρο και προτομή λύκου, υπαινιγμός στον τοπικό Λύκειο Απόλλωνα, φύλακα των κοπαδιών. Η έβδομη και τελευταία μορφή έχει και αυτή εμπρός τεταμένα τα χέρια, σε συμμετρική κίνηση με την Κολοφώνα. Πλαισιώνεται από μικρή σφίγγα και οξυπύθμενο αμφορέα, συνηθισμένο αγγείο των αρχαίων για τη μεταφορά του κρασιού. Κάτω από αυτή τη μορφή γράφει ΙΟΣ. Εδώ όμως υπάρχει κάποια σύγχυση, διότι τόσο η σφίγγα όσο και ο αμφορέας συνδέονται με τη Χίο, απεικονίζονται μάλιστα και στα νομίσματα του νησιού. Πράγματι, σύμφωνα με τη μυθολογία, μετά το θάνατο του βασιλιά του νησιού Οινόπωνα, γιου του θεού Διόνυσου και της Αριάδνης, οι κάτοικοι της Χίου τοποθέτησαν ως φύλακα στον τάφο του μια σφίγγα, σύμβολο σοφίας και μυστικότητας της φύσης, όπως συνήθιζαν άλλωστε και στην Ελλάδα κατά την ιστορική αρχαιότητα. Όσο για τον αμφορέα, αυτός παραπέμπει πολύ πιθανόν στον γνωστό από τα αρχαία κείμενα «αριούσιο οίνο»³¹, περίφημο χιώτικο κρασί. Αυτά τα δύο χιακά σύμβολα επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι η γυναικεία μορφή της ζωφόρου προσωποποιεί το μυροβόλο νησί της Χίου.

Πρόκειται άραγε για λάθος του ίδιου του Ενγκρ ή των συνεργατών του³², οι οποίοι αντί για Χίος έγραψαν Ίος; Εδώ όμως πρέπει να αναφερθεί ότι σε ένα σχέδιο του ίδιου του καλλιτέχνη με τις προσωποποιήσεις των πόλεων, κάτω από τη μορφή με τη σφίγγα γράφει, όπως εδώ, Ίος, ένα νησί που σχετίζεται και αυτό με τον Όμηρο.

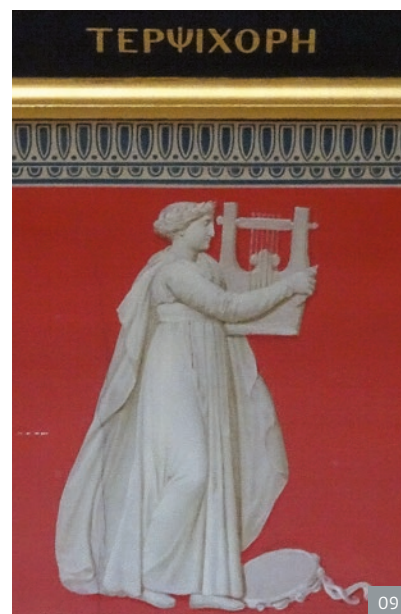
Σύμφωνα με τις γραπτές πηγές η Ίος ανήκει στους τόπους που διεκδικούσαν τη γέννηση του ποιητή. Εδώ γεννήθηκε η μητέρα του και εδώ πέθανε και τάφηκε και ο ίδιος. Στην Ίο, τέλος, όπως αναφέρουν κάποια αρχαία κείμενα, είχε θεσπιστεί λατρεία προς τιμήν του³³. Το «λάθος» λοιπόν στην επιγραφή της ζωφόρου, Ίος αντί Χίος, προέκυψε πιθανόν επειδή και τα δύο νησιά συνδέονται με τον Όμηρο, αλλά και εξαιτίας της διαφοράς του ενός μόνο γράμματος στην ονομασία τους.

Αφήνοντας όμως στους ειδικούς της γαλλικής ζωγραφικής του 19ου αιώνα να εξηγήσουν πού ακριβώς οφείλεται η παρεξήγηση, είναι απαραίτητο να τονιστεί εδώ τόσο η αναμφισβήτητη αισθητική αξία του όλου έργου όσο και η πρωτοτυπία και η εφευρετικότητα αυτού ειδικά του τμήματος της ζωφόρου. Εδώ ο Ενγκρ, παράλληλα με την αποθέωση του ποιητή και των έργων του, αναφέρεται στην κατα-

γωγή του ως ιστορικού προσώπου. Άλλωστε πλήθος από πνευματικές προσωποκότητες, μεταξύ των οποίων και ο Μέγας Αλέξανδρος, τον τιμά ως πρωταρχικό γεννήτορα, εφευρέτη και δάσκαλο των γραμμάτων και των τεχνών όλων των εποχών. Μέσα από αυτό το έργο λοιπόν, διαφαίνεται τόσο η πανελλήνια όσο και η παγκόσμια φήμη του Ομήρου.

Τέλος, όσον αφορά το κύριο θέμα αυτού του κειμένου, τις ελληνικές επιγραφές της «Αποθέωσης του Ομήρου», είτε πρόκειται για απλά επεξηγηματικά κείμενα είτε για ποιητικές εκφράσεις, οι επιγραφές αυτές μαρτυρούν την κλασική παιδεία του Γάλλου ζωγράφου, τον απέραντο θαυμασμό που έτρεφε για την κλασική αρχαιότητα καθώς και την ελληνολατρεία του.

* Ευχαριστώ τη φίλη Ελληνίκη Βανδόρου, φιλόλογο, για την ανάγνωση του χειρογράφου και τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις της.

Σημειώσεις

- Jean-Auguste-Dominique Ingres (1780–1867).
- Η κεντρική σύνθεση που ζωγράφησε ο Ενγκρ μεταξύ 1826 και 1827 στην οροφή αντικαταστάθηκε από αντίγραφο των μαθητών του, αδελφών Paul και Raymond Balze, το 1860, ενώ το πρωτότυπο εκτίθεται σήμερα στις αίθουσες του Λούβρου.
- Γύρω από την αποθέωση, η πλατιά σε ερυθρό βάθος ζωφόρος όπου «κινούνται» λευκά ζωγραφισμένες σιλουέτες αποδίδεται στους μαθητές του Ενγκρ, αδελφούς Charles Moench (1784–1867) και Auguste Moench (1786–), που ακολουθούσαν τα αυθεντικά σχέδια του δασκάλου τους. Ολόκληρη η σκηνή πλαίσιοιεται από χρυσή ανάγλυφη κορνίζα.
- Raffaello Sanzio da Urbino (1483–1520).
- Πολύτιμος σύμβουλος του Ενγκρ σχετικά με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ήταν ο αρχαιολόγος Désiré–Raoul Rochette, μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας (1789–1854).
- Ο Ενγκρ είχε σημαντική συλλογή από αρχαιοτήτες, ιδιαίτερα ελληνικά αγγεία με προέλευση την Ετρουρία, τα οποία είχε αποκτήσει από το εμπόριο αρχαιοτήτων της εποχής του. Τα σχέδιά του από παραστάσεις αυτών των αγγείων φυλάσσονται στο μουσείο που φέρει το όνομά του, στη γενέτειρά του, τη γαλλική πόλη Μοντωμπάν. Για τη σχέση του ζωγράφου με την αρχαιότητα, βλ. τον κατάλογο της έκθεσης *Ingres et L'Antique* που διοργανώθηκε εκεί (Μοντωμπάν, Ιούνιος–Σεπτέμβριος 2006).
- Πλούσια βιβλιογραφία για το έργο, βλ. Ε. Βουτυρά, «Περί της Κραττηείας αιρέσεως: σκέψεις γύρω από το ανάγλυφο του Αρχελάου από την Πρίνη», *Εγνατία* 1 (1989), σ. 129–170.
- Για τη γλυπτή απεικόνιση της Οδύσσειας, βλ. LIMC VI (1992), «Odysseia» 4.
- Πίσω από τον Όμηρο διακρίνεται μόνο το κεφάλι της Σαπφούς.
- Αυτό το κείμενο αποδίδεται στον επιγραμματοποιό Αντίπατρο από τη Θεσσαλονίκη (1ος αι. μ.Χ.), *Παλατινή Ανθολογία* XIII.301.
- Ο Μάρκος Φάβιος Κοϊντίλιανός (35–100 μ.Χ.) ήταν Ρωμαίος ρήτορας και νομομαθής. Το απόσπασμα προέρχεται από τη *Ρητορική αγωγή* (*Institutio Oratoria*).
- Κάσιος Λογγίνος, *Περί ύψους* 13. Ο Κάσιος Λογγίνος (210–273 μ.Χ.) ήταν Έλληνας νεοπλατωνικός φιλόσοφος, «σχολάρχης» της Πλατωνικής Ακαδημίας. Η τελευταία έρευνα αποδίδει αυτό το κείμενο, που θεωρείται κορυφαίο έργο της λογοτεχνικής κριτικής της αρχαιότητας, στον Διονύσιο Λογγίνο που έζησε τον 1ο αι. μ.Χ.
- Εκδ. Κάκτου 1999. Μτφρ.: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου.
- Δύο σκίτσα αυτής της ζώνης με την υπογραφή του Ενγκρ σώζονται σε δύο γαλλικά μουσεία: το ένα βρίσκεται στη Λίλλη και το άλλο στη γενέτειρά του, το Μοντωμπάν.
- Πολυάριθμα σχέδιά του με ποικίλες παραστάσεις αγγείων φυλάσσονται στο Μουσείο Μοντωμπάν. Βλ. εδώ, σημ. 6.
- Ιλιάδα* Γ 424.
- Ιλιάδα* Ω 5, *Οδύσσεια* ι 373.
- Ευριπίδης, *Ικέτιδες* 976 κ.εξ.
- Πρόσφατο εύρημα στην αρχαία Αγορά, βλ. εδώ, σημ. 8.
- Ηρόδοτος, II 135. Βλ. επίσης το επιδεικτικό επίγραμμα που αποδίδεται στον Πλάτωνα: «εννέα τας Μούσας φασίν τινες ως ολιγώρως ηνιδε και Σαπφώ Λεσβόθεν η δεκάτη», *Παλατινή Ανθολογία* 9.506.
- Ορφικοί Ύμνοι* 77.1.
- Ορφικοί Ύμνοι* 60.4.
- Μουσείο του Λούβρου, Αρ. Ευρ. Ma 475. Σχέδιο της σαρκοφάγου από τον ίδιο τον Ενγκρ (1826) υπάρχει στα αρχεία του Μουσείου Ενγκρ στο Μοντωμπάν. Παραστάσεις των Μουσών γνώριζε επίσης ο Ενγκρ από το ανάγλυφο του Αρχελάου που αναφέρθηκε πιο πάνω (σημ. 7).
- Οι επτά πόλεις που απεικονίζονται εδώ: Σμύρνη, Ρόδος, Κολοφών, Σαλαμίς, Αθήναι, Άργος, [X]ΙΟΣ.
- Αιλιανός XIII.22.
- Στις επιγραφές που συνοδεύουν εδώ τις πόλεις, υπάρχει κάποια «παράλλαξη» που θα σχολιαστεί πιο κάτω.
- Σύμφωνα με τις γραπτές πηγές, οι πόλεις που διεκδικούσαν τον τόπο γέννησης του ποιητή ξεπερνούσαν τις 20.
- Νεοπλατωνικός φιλόσοφος που έζησε τον 5ο αιώνα μ.Χ.
- Η συλλογή αρχαιοτήτων του Ενγκρ περιελάμβανε μεταξύ άλλων τόσο γνήσια αρχαία νομίσματα, όσο και γύφινα αντίγραφα.
- Είναι πολύ πιθανόν αυτός ο εικονογραφικός τύπος του ποιητή να αναφέρεται σε άγαλμά του, που είχε στηθεί στο «Ομήρειο» της πόλης (Σμύρνης).
- Ο Στράβων αναφέρει την «Αριούσια χώρα» της Χίου όπου παρήγαγον τον «αριούσιον οίνον», *Γεωγραφικά* 14.1.35.
- Οι αδελφοί Charles και Auguste Moench οι οποίοι ζωγράρισαν τη ζωφόρο στην οροφή του Λούβρου σύμφωνα με σχέδια του Ενγκρ.
- Flore Kimmel, «Cultes d'Homère. Aspects idéologiques», *GAI A* 10 (2006), σ. 180–181.